

Janusz Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości. Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 2001, ss. 496.

Książka Janusza Mariańskiego stanowi studium nad wartościami moralnymi charakterystycznymi dla społeczeństwa polskiego w okresie przemian ustrojowych od systemu totalitarnego do demokracji. Moralne konsekwencje wpływające z transformacji systemu politycznego rzadko są celem badań socjologicznych, tak więc książką tą Autor wypełnia lukę istniejącą w piśmiennictwie poświęconym temu zagadnieniu. Wielkie procesy przeobrażeń w sferze społecznej, zwane modernizacją, prowadzą zazwyczaj do fundamentalnych zmian w sferze zachowań i wartości, jak również w sferze moralności. Społeczeństwo polskie podlega takim procesom, które nie są jednorodne w swej strukturze. Z jednej strony istnieją ciągle siły, które wspierają zastane wartości i normy zachowania, z drugiej zaś postępują silne procesy industrializacji, które stanowią szansę rozwoju indywidualnego, ale także stwarzają zagrożenie dla tradycyjnych wartości, norm i relacji interpersonalnych. Z chwilą obalenia żelaznej kurtyny i wprowadzenia instytucji demokratycznych, włączając w to mechanizmy wolnego rynku, Polska zaczęła wykazywać wiele cech charakterystycznych dla społeczności zachodnich, w tym daleko posuniętą sekularyzację życia społecznego. Moralność oparta na religii zaczyna tracić na wartości. Badania socjologiczne przeprowadzone w Polsce, na które powołuje się Autor, wskazują na wzrost postaw materialistycznych.

Studium Janusza Mariańskiego, w niezwykle trafny sposób, oddaje obecny stan i dynamikę wartości moralnych w Polsce. Autora szczególnie interesuje transformacja moralnej kondycji społeczeństwa polskiego, jak również kierunki jej rozwoju. Książka składa się z pięciu rozdziałów, z których każdy kończy się wnioskami, co pozwala na lepsze zrozumienie i bardziej spójne ujęcie omawianego materiału.

Pierwszy rozdział zarysowuje tło społeczno-kulturowe zmieniających się wartości moralnych przez odwołanie się do nurtów postmodernistycznych, wynikających z pluralistycznego i relatywistycznego podejścia. Przedstawiono w nim także cztery modele wyjaśniające dokonywanie się przemian w aspekcie życia moralnego człowieka, a są nimi: sekularyzacja, indywidualizacja, rekonstrukcja i rewitalizacja wartości moralnych.

Rozdział drugi traktuje o podstawowych orientacjach moralnych naszego społeczeństwa, funkcjonującego w warunkach pluralizmu społeczno-kulturowego i indywidualizmu. Do orientacji tych Autor zaliczył: ogólny stosunek do norm moralnych, religijne, społeczne i indywidualne kryteria dobra i zła moralnego, relatywizm moralny, a także związki religii i moralności.

Rozdział trzeci poświęcony jest problematyce wartości prospołecznych. Szczególną uwagę zwrócono tu na postawy Polaków wobec różnych wartości prospołecznych. Podjęto także kwestię konfliktu interesu własnego ze społecznym, jak również zagadnienie zachowań altruistycznych i motywy podejmowania takich działań. Uwypuklenie przez Autora wartości i zachowań prospołecznych, jak np. gotowości do udzielania pomocy drugiemu człowiekowi, jest szczególnie istotne w sytuacji, gdy coraz częściej pojawiają się głosy mówiące o erozji zaufania i zaniku więzi solidarnościowych pomiędzy ludźmi, co obserwuje się w Polsce po 1989 r.

Najbardziej obszerny rozdział czwarty stanowi analizę wartości prorodzinnych w okresie transformacji ustrojowej, co jest szczególnie istotne współcześnie, w okresie kryzysu rodziny, gdy podważane i kwestionowane jest jej znaczenie i wartości, które ona reprezentuje. Podstawowymi kwestiami, na jakie zwraca uwagę Autor, jest rodzina jako wartość uniwersalna, relacje wewnątrzrodzinne, wartości związane z moralnością małżeńską, jak również punkty wspólne i rozbieżności w postawach moralnych rodziców i dzieci. Odejście od dawnych, stereotypowych ról kobiety i mężczyzny na rzecz równouprawnienia we wszystkich dziedzinach życia, także w życiu małżeńskim, prowadzi do zmian w sferze moralności rodzinnej, na co także zwraca uwagę Autor. Badania nad wartościami prorodzinnymi są szczególnie uzasadnione w sytuacji coraz częściej pojawiających się alternatywnych form życia małżeńskiego, takich jak np. związki homoseksualne czy konkubinaty.

Rozdział piąty, który uważam za najbardziej interesujący, stanowi kulminację wielu zagadnień poruszanych w poprzednich rozdziałach. Jest to widoczne, gdy Autor odnosi się do tak kluczowych pojęć, jak wolność i autorytet. Wolność jest jedną z najbardziej cenionych wartości we współczesnej demokracji; równocześnie maleje rola autorytetów. Z niektórych badań, na które powołuje się Autor, wynika, że ponad jedna trzecia dorosłych Polaków nie przyznawała się do posiadania żadnych autorytetów. Choć społeczeństwa, w których istnieją autorytety mają większą szansę przetrwania to zwykle przedstawiane są jako archaiczne i konserwatywne, a jednostki wykazują coraz większą krytykę dawnych autorytetów moralnych, kościelnych, politycznych czy naukowych.

Oddzielnym zagadnieniem poruszonym przez Autora jest autorytet papieża Jana Pawła II i Kościoła katolickiego w społeczeństwie polskim. Wykorzystując wyniki badań socjologicznych w tych kwestiach, Autor podkreśla, że Papież zarówno przed przemianami ustrojowymi, jak również po nich cieszył się i nadal cieszy się największym autorytetem, choć dla części Polaków przestaje być punktem odniesienia w sprawach społecznych, politycznych i moralnych. Pewne zmiany można zaobserwować w stosunku Polaków do Kościoła, którego autorytet przed 1989 r. wydawał się niekwestionowany. Obecnie obserwuje się roszczenia zmierzające do liberalizacji stanowiska Kościoła w kwe-

stiach dotyczących między innymi praktyki życiowej katolików. Kościół ma być mniej instytucją, a bardziej miejscem osobistych doświadczeń i miejscem budowania wspólnoty.

Współcześnie wolność kojarzona jest z zasadą tolerancji, a równość z równymi prawami jednostek. „Wraz z rozwojem społeczeństwa pluralistycznego – jak dodaje Autor recenzowanej pracy – należy liczyć się z nasileniem się pojmowania wolności w kategoriach indywidualistycznych, wolności w jakimś stopniu nie ukierunkowanej, nie uznającej obiektywnych i uniwersalnych zasad, oraz swobody nihilistycznej” (s. 416). Takie indywidualistyczne podejście do wolności w myśl zasady, że „wszystko wolno”, choć nie jest powszechne, to zdaniem Autora książki, ze względu na swój powiększający się zasięg, powinno niepokoić. W budowaniu nowego społeczeństwa demokratycznego istotne jest, aby unikać dwóch skrajności, a mianowicie skrajnego konserwatyzmu, zamykającego drzwi do nowych wartości współczesnego świata, oraz skrajnego postmodernizmu, który na bazie relatywizmu wartości odrzucać może wszelkie wartości tradycyjne.

Czytając tę część książki Mariańskiego, odnosi się wrażenie, że można było więcej miejsca poświęcić przyczynom powstawania, uwarunkowaniom i specyfice opisanych skrajności. Szczególnie w ostatnich czasach obserwowana jest wzmożona aktywność organizacji reprezentujących skrajne stanowiska zarówno po prawej, jak i po lewej stronie sceny politycznej skłania do głębszej analizy takich zagadnień.

Podsumowując, książka Mariańskiego jest znakomitym socjologicznym studium nad moralnością Polaków i zmianami, jakie w tej dziedzinie dokonały się po przemianach ustrojowych w Polsce. Recenzowana książka stanowi cenne opracowanie i dlatego warto się z nią zapoznać. Analiza oparta jest na niezwykle bogatym i rzetelnie potraktowanym materiale empirycznym odnoszącym się głównie do lat dziewięćdziesiątych. Praca zawiera także obszerną bibliografię i streszczenie w języku niemieckim. Każdy, kto interesuje się zmianami społecznymi, wartościami moralnymi, pluralizmem i demokracją, szczególnie w kontekście wydarzeń, jakie miały miejsce w Europie po upadku komunizmu, uzna tę książkę jako niezwykle przydatną oraz zauważy jej ogromne walory informacyjne.

ks. Stanisław A. Wargacki SVD